14. हनुमद्वर्णितरामवृत्तान्तः

[સંસ્કૃતસાહિત્યમાં વાલ્મીકિ આદિકવિ છે. સંસ્કૃતસાહિત્યમાં વ્યાપક રીતે વપરાયેલા અને આજે પણ વપરાતા અનુષ્ટુપ્ છંદના તેઓ આવિષ્કર્તા છે, એમ મનાય છે. તેમણે રચેલું रामायणम् એમના આદિકવિ હોવાને કારણે સંસ્કૃતનું આદિકાવ્ય અને એ ઋષિ હોવાને કારણે આર્ષકાવ્ય કહેવાય છે.

આ રામાયણમાં સાત કાંડ છે. પહેલો કાંડ આદિકાંડ અને છેલ્લો કાંડ ઉત્તરકાંડ છે. કુલ મળીને રામાયણમાં અંદાજે ચોવીસ હજાર શ્લોકો છે. આ કારણે આને चतुर्विंशति-साहस्री-संहिता પણ કહે છે.

પ્રાચીન સમયમાં જ્યારે બધા ગ્રંથો હાથથી લખવામાં આવતા હતા ત્યારે આ રામાયણ નામનો ગ્રંથ પણ અનેક લિપિઓમાં હાથથી લખાતો રહ્યો છે. દેશ-વિદેશમાંથી આવા અનેક હસ્તલિખિત ગ્રંથો ભેગા કરીને તે ઉપરથી રામાયણનું એક સંસ્કરણ પ્રાચ્ય વિદ્યામંદિર, મ. સ. યુનિવર્સિટી, વડોદરા ખાતે તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે.

રામાયણના સુંદરકાંડમાંથી પ્રસ્તુત પદ્યો લેવામાં આવ્યાં છે. હનુમાન લંકામાં જઈ અશોકવાટિકામાં સીતાની મુલાકાત કરે છે. આ સમયે રામના દૂત તરીકે ગયેલા હનુમાન માતા સીતાને પોતાના ઉપર વિશ્વાસ બેસે એ માટે રામની વીંટી આપે છે અને રામના જીવનની અત્યાર સુધીની તમામ ઘટનાઓનું સંક્ષેપમાં વર્ણન કરે છે. એ દરમિયાન હનુમાને રામના ગુણોને પણ વર્ણવ્યા છે. આ ગુણોને કારણે રામ મહાન છે, એ વાત ધ્યાનમાં રાખી આપણામાં પણ આવા ગુણો હોવા જોઈએ, તો જ આપણે મહાન થઈ શકીશું, એ હકીકત આ પાઠમાં શીખવાની છે.]

राजा दशरथो नाम रथकुञ्जरवाजिमान् ।
पुण्यशीलो महाकीर्तिः ऋजुरासीन्महायशाः ।। 1।।
तस्य पुत्रः प्रियो ज्येष्ठस्ताराधिपनिभाननः ।
रामो नाम विशेषज्ञः श्रेष्ठः सर्वधनुष्मताम् ।। 2।।

रक्षिता स्वस्य वृत्तस्य स्वजनस्यापि रक्षिता ।
रक्षिता जीवलोकस्य धर्मस्य च परंतपः ।। 3।।
तस्य सत्याभिसन्धस्य वृद्धस्य वचनात् पितुः ।
सभार्यः सह च भ्रात्रा वीरः प्रव्रजितो वनम् ।।4।।
तेन तत्र महारण्ये मृगयां परिधावता ।
राक्षसा निहताः शूरा बहवः कामरूपिणः ।। 5।।
जनस्थानवधं श्रुत्वा निहतौ खरदूषणौ ।
ततस्त्वमर्षापहृता जानकी रावणेन तु ।। 6।।
वञ्चयित्वा वने रामं मृगरूपेण मायया ।
स मार्गमाणस्तां देवीं रामः सीतामनिन्दिताम् ।। 7।।
आससाद वने मित्रं सुग्रीवं नाम वानरम् ।
ततः स वालिनं हत्वा रामः परपुरंजयः ।। 8।।
आयच्छत्कपिराज्यं तु सुग्रीवाय महात्मने ।
सुग्रीवेणाभिसंदिष्टा हरयः कामरूपिणः ।। 9।।
दिक्षु सर्वासु तां देवीं विचिन्वन्तः सहस्रशः ।
अहं संपातिवचनाच्छतयोजनमायतम् ।। 10।।
तस्या हेतोर्विशालाक्ष्याः समुद्रं वेगवान् प्लुतः ।
विररामैवमुक्त्वा स वाचं वानरपुङ्गवः ।। 11।।

टिप्पणी

नाम (पुंल्लिंग) : कुञ्जरः હાથી **ताराधिपः** તારાઓનો સ્વામી, ચંદ્ર **खरः** જનસ્થાનના એક રાક્ષસનું નામ **दूषणः** રાવણ દ્વારા નિયુક્ત જનસ્થાનનો સેનાની **अमर्षः** ગુસ્સો **सुग्रीवः** વાનરોનો રાજા **हरिः** વાનર **संपातिः** ગીધરાજ જટાયુનો મોટો ભાઈ

(स्त्रीलिंग) : अभिसंधा વચન **भार्या** પત્ની **मृगया** શિકાર

(नपुंसकलिंग) : आननम् મુખ **वृत्तम्** સદાચાર, વર્તણૂક

સમાસ : जनस्थानवधम् (जनस्थाने वधः जनस्थानवधः, तम् । सप्तमी तत्पुरुष) । खरदूषणौ (खरः च दूषणः च, इतरेतर द्वन्द्व) । अमर्षापहृता (अमर्षेण अपहृता, तृतीया तत्पुरुष) । मृगरूपेण (मृगस्य रूपम् मृगरूपम्, तेन । षष्ठी तत्पुरुष) । कपिराज्यम् (कपीनाम् राज्यम्, षष्ठी तत्पुरुष) । संपातिवचनात् (संपातेः वचनम् संपातिवचनम्, तस्मात् । षष्ठी तत्पुरुष) । वानरपुङ्गवः (वानरेषु पुङ्गवः, सप्तमी तत्पुरुष) ।

कृदन्त : श्रुत्वा (श्रु + त्वा) । वञ्चयित्वा (वञ्च् - (प्रेरक) + त्वा) । हत्वा (हन् + त्वा) । उक्त्वा (वच् > उच् + त्वा) ।

विशेष

(1) शब्दार्थ : रथकुञ्जरवाजिमान् રથો, હાથીઓ અને ઘોડાઓવાળો **पुण्यशीलः** પુણ્ય કરવાના સ્વભાવવાળો **ऋजुः** સરળ **ताराधिप-निभ-आननः** ચંદ્રના જેવા મુખવાળો **स्वस्य** પોતાના **वृत्तस्य** વર્તનનો, આચરણનો **परंतपः** પર એટલે કે શત્રુઓને તપાવનાર **सत्याभिसन्धस्य** સત્ય (આચરણ)ના સંકલ્પવાળાના

सभार्यः પત્ની સાથેનો **प्रव्रजितो वनम्** વનમાં ગયો. **परिधावता** દોડતા, દોડી રહેલા તેણે **कामरूपिणः** પોતાની મરજી મુજબ રૂપ લેનારા **जनस्थानवधम्** જનસ્થાન (નામના વન)માં થયેલા વધને **अमर्षापहृता** ઈર્ષાથી-ગુસ્સાથી અપહરણ કર્યું. **वञ्चयित्वा** છેતરીને, ઠગીને **मार्गमाणः** શોધતો, શોધમાં લાગેલો **सीतामनिन्दिताम्** નિંદાને પાત્ર નહીં એવી સીતાને **आससाद** પ્રાપ્ત થયો. પહોંચ્યો. મેળવી લીધી. **परपुरंजयः** પર-શત્રુના પુર-નગરને જીતનાર **सुग्रीवेणाभिसंदिष्टाः** સુગ્રીવ દ્વારા આદેશ કરાયેલા **विचिन्वन्तः** શોધી રહેલા, ખોજ કરતા **सहस्रशः** હજારો **शतयोजनमायतम्** એક સો યોજન ફેલાયેલા (એક યોજન એટલે લગભગ ચાર માઈલ) **विशालाक्ष्याः** વિશાળ આંખોવાળીને **प्लुतः** પાર કર્યો. ઓળંગ્યો. **वानरपुङ्गवः** વાનરશ્રેષ્ઠ.

(2) संधि : ऋजुरासीन्महायशाः (ऋजुः आसीत् महायशाः) । ततस्त्वमर्षापहृता (ततः तु अमर्षापहृता) संपातिवचनाच्छतयोजनमायतम् (संपातिवचनात् शतयोजनम् आयतम्) । तस्या हेतोर्विशालाक्ष्याः (तस्याः हेतोः विशालाक्ष्याः) । विरामैवमुक्त्वा (विरराम एवम् उक्त्वा) ।

स्वाध्याय

1. विकल्पेभ्यः समुचितम् उत्तरं चिनुत ।

(1) रामवृत्तान्तं कः वर्णयति ?

(क) दशरथः (ख) सुग्रीवः (ग) हनुमान् (घ) सीता

(2) ताराधिपः कः ?

(क) सूर्यः (ख) रामः (ग) शुक्रः (घ) चन्द्रः

(3) कामरूपिणः के आसन् ?

(क) राक्षसाः (ख) देवाः (ग) वानराः (घ) अरण्यवासिनः

(4) 'कुञ्जरः' शब्दस्य पर्यायः कः ?

(क) गजः (ख) कूजनम् (ग) कङ्करः (घ) काकः

(5) आयतम् शब्दस्य कः अर्थः ?

(क) दीर्घम् (ख) न्यूनम् (ग) विस्तृतम् (घ) सीमितम्

(6) जानकी केन अपहृता ?

(क) खरेण (ख) रावणेन (ग) दूषणेन (घ) विभीषणेन

2. अनुनासिकं परसवर्णत्वेन परिवर्त्य लिखत ।

उदाहरणम् : वर्गसहितम् अनुनासिकपदं लिखत ।

	क-वर्गः	पुंगवः		क-वर्गः	पुङ्गवः
(1) कुंजरः	.....	.....	(2) अभिसंधः	.....	.....
(3) वंचयित्वा	.....	.....	(4) पुरंजयः	.....	.....
(5) संदिष्टः	.....	.....			

3. अधोलिखितानां कृदन्तानां प्रकारं लिखत ।

(1) श्रुत्वा ..... (2) उक्त्वा .....

(3) हत्वा .....

4. रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्नवाक्यं रचयत ।

(केन, कः, कुत्र)

(1) दशरथः पुण्यशीलः आसीत् ।

(2) रामेण महारण्ये राक्षसाः निहताः ।

(3) सः वीरः वनं प्रव्रजितः ।

5. उदाहरणानुरूपं शब्दरूपाणां परिचयं कारयत ।

	शब्दरूपम्	मूलशब्दः	अन्तः	लिङ्गम्	विभक्तिः	वचनम्
उदा.	धर्मस्य	धर्म	अकारान्तः	पुंल्लिङ्गम्	षष्ठी	एकवचनम्
(1)	मृगयाम्	.....	.....	.....	.....	.....
(2)	बहवः	.....	.....	.....	.....	.....
(3)	मायया	.....	.....	.....	.....	.....
(4)	विशालाक्ष्याः	.....	.....	.....	.....	.....
(5)	वृद्धस्य	.....	.....	.....	.....	.....

પ્રવૃત્તિઓ

- રામાયણનાં મુખ્ય પાત્રોનો સંક્ષિપ્ત પરિચય કેળવો.
- રામાયણના મુખ્ય પ્રસંગોની જાણકારી મેળવો.
- રામના ગુણોની સૂચિ બનાવો.